

GESCHIEDENIS

De Broedergemeente heeft in de eerste jaren na de stichting van Herrnhut weinig aandacht geschonken aan de liturgische invulling van haar uitvaartdiensten. Sterven werd gezien als de overgang van de gemeente hier op aarde naar de gemeente boven in de hemel, een kleine stap. Zinzendorf vergeleek het overlijden een keer met het verplaatsen van een mens van de ene kamer naar de andere, wij zijn immers allemaal bij Christus, op aarde zoals in de hemel: “Kinderen Gods verlaten meestal het tijdelijke, zoals men van de ene kamer naar de andere gaat, zonder omhaal van bijzondere troostwoorden, maar vol vertrouwen op Hem, die leven en dood in handen heeft en over zijn uitverkorenen waakt”.

Wel vonden de gemeenten het belangrijk om de overledenen op een eigen begraafplaats te begraven. Hun begraafplaatsen noemden zij “Godsakker”. De naam heeft te maken met de uitspraak van Jezus: *Voorwaar, voorwaar zeg ik u, indien het tarwegraan in de aarde niet valt en sterft, zo blijft het alleen; maar indien het sterft, zo brengt het veel vrucht voort.* (Johannes 12:24). En de apostel Paulus zegt: *Wat in vergankelijke vorm wordt gezaaid, wordt in onvergankelijke vorm opgewekt.* (1 Korintiërs 15:42). De Godsakker is dus in de eerste plaats niet een plek van rouw, maar van hoop: een liturgische plek waar de gemeente belijdt dat wij tot nieuw leven opgewekt worden.

De begrafenis in de Broedergemeente is daarom geen treurige dag van rouw, maar een bijeenkomst van de gemeente, gekenmerkt door de geest van Pasen. “Bij begrafenissen getuigt de gemeente van haar geloof in de opgestane Heer en van haar verbondenheid met de gemeente daarboven bij Hem.” (KO § 1642,3).

Dat wordt ook duidelijk door de dag van herdenking voor de overledenen. In de meeste kerken is dat in het najaar, als het blad valt, als alles sterft, als de dagen kort en de nachten lang worden. In vele kerken vindt deze herdenking begin november (“Allerzielen”) of eind november plaats, op de laatste zondag van het kerkelijk jaar (“Eeuwigheidszondag”). De Hernhutters herdenken de overledenen met Pasen, als de dode natuur tot nieuw leven gewekt wordt, als de dagen weer langer worden, als het licht het wint van de duisternis, op de dag van de opstanding van Christus. De Paasochtendienst is een manifestatie van het leven, een belijdenisdienst van de hoop op de opstanding. Hernhutter begrafenissen worden gehouden in het licht van Paasochtend.

De liturgie voor de begrafenis is pas in de 1740er jaren ontstaan. Karakteristiek voor Hernhutter begrafenissen is het voorlezen van de levensloop van de overledene. In het dagboek van de kring rond Zinzendorf (“Jüngerhausdiarium”) staat onder de datum van 22 juni 1747 vermeld: “Daarom dient voortaan een kort bericht van de broeder of zuster, die naar huis is geroepen, aan de gemeente te worden meegedeeld en hun ziel moet een groet worden nagestuurd, net alsof men hen tenslotte nog eens de hand geeft en vaarwel zegt”. Later werd het gebruikelijk deze levensloop zelf te schrijven voor de dag van de eigen begrafenis. Een prachtige Hernhutter traditie. Het is zeker de moeite waard om deze in ere te houden. De kerkorde moedigt ons hiertoe aan: “De predikanten dienen de leden van de gemeente aan te sporen hun levensloop zelf op te stellen.” (KO § 1642,2). De levensloop is een getuigenis van de leiding Gods in het leven van deze mens, en helpt de gemeente bij haar lofprijzing. Voor een begrafenisdienst geldt hetzelfde als voor andere diensten in de Broedergemeente: het is een sobere dienst, zonder veel daaromheen en met geen opsmuk.

THEOLOGISCHE BEZINNING

De Bijbel spreekt op zeer verschillende manieren over de dood en een leven na de dood.

Gij zult mij leiden naar uw raad, en daarna mij in heerlijkheid opnemen. (Psalm 73:24)

Hij is niet een God van doden, maar van levenden, want voor Hem leven zij allen.

(Lucas 20:38)

In het huis van mijn vader zijn vele woningen. (Johannes 14:1)

Indien wij alleen voor dit leven onze hoop op Christus gebouwd hebben, zijn wij de beklagenswaardigste van alle mensen. (1 Korintiërs 15:19)

Ik verlang heen te gaan en met Christus te zijn, want dit is verreweg het beste.

(Filippenzen 1:23)

...en de dood zal niet meer zijn. (Openbaringen 21:5)

Ons resten geloof, hoop en liefde, deze drie, maar de grootste daarvan is de liefde.

(1 Korintiërs 13:13)

Vaak gebruikt de Bijbel beelden als het over het sterven en een leven na dit leven gaat: thuiskomen als de verloren zoon, een bruiloftsmaal, etc. Ons spreken over dood, opstanding en eeuwig leven oriënteert zich aan deze beelden.

Begravenissen behoren tot de kerntaken van de kerk. Doden te begraven is een van de Zeven Werken der Barmhartigheid (n.a.v. Mattheüs 25, te vinden in Tobit 1:20). “Heb verdriet met wie verdriet heeft”, schrijft de apostel Paulus aan de gemeente te Rome (Romeinen 12:25).

Begravenissen worden in de Broedergemeente niet alleen als een viering van de familie en nabestaanden beschouwd, maar als een viering van de hele gemeente. De kerkorde zegt (§ 1641): “Doopt en Avondmaal ... en begrafenis hebben in openbare bijeenkomsten van de gemeente plaats. Voor uitzonderingen is de toestemming van de Oudstenraad nodig.”

Een christelijke begrafenis vindt in de spanning plaats tussen rouw en afscheid aan de ene kant en hoop, dankbaarheid en blijdschap over de opstanding aan de andere kant. Stond in de Broedergemeente in het verleden het tweede aspect helemaal centraal, zodat er te weinig ruimte was voor rouw en verdriet, gaat het in onze tijd de andere kant op, dat wil zeggen er is ruim aandacht voor het rouwproces en het levensverhaal van de overledene, terwijl de hoop op de opstanding minder ter sprake komt. Een Hernhutter begrafenis dient het evenwicht tussen de twee kanten te houden.

ORDE VAN DIENST

Een Hernhutter begrafenisdienst is een dienst in twee delen. Het eerste gedeelte wordt in de kerk, resp. de aula, gehouden, het tweede gedeelte op de begraafplaats. Alhoewel de twee plaatsen van de dienst soms ver uit elkaar liggen (de gemeente rijdt bijvoorbeeld met auto naar de begraafplaats) is het belangrijk om de twee delen bij elkaar te houden, het blijft één dienst. Daarom wordt bijvoorbeeld in het eerste gedeelte geen zegen gesproken, maar alleen aan het eind van de dienst bij het open graf.

ORDE VAN DIENST

Klokgelui (indien van toepassing)
Muziek
Samenzang
Welkom en Dagteksten
Samenzang / muziek
Levensloop (bij voorkeur zelf geschreven)
Samenzang
Schriftlezing
Toespraak
Samenzang
Gebed
Samenzang
Uitgeleide
Tocht naar het graf
Liturgie op de begraafplaats

PRAKTISCHE OPMERKINGEN

De kist

De kist hoorde oorspronkelijk niet in de zaal, omdat men ervan overtuigd was dat de overledene al bij Christus was, in het hemelse vaderhuis, “Boven de sterren”. Inmiddels is het in onze Nederlandse gemeenten nagenoeg overal gebruikelijk dat de kist tijdens de dienst in de zaal staat. Het is zeer aan te raden dat de kist voor de dienst gesloten wordt, ook omdat hiervoor vaak veel tijd nodig is.

Het sluiten van de kist is een buitengewoon emotioneel moment. Als de familie het wenst is de predikant hierbij aanwezig. Hij houdt dan geen toespraak, maar een Bijbels woord, een gebed en een lied is zeker toepasselijk

De traditionele kleur van de kist in de Broedergemeente is wit. Als de kist een andere kleur heeft, wordt er vaak een witte deken overeen gelegd.

Uitvaartverzorger

Voor een goede dienst is de nauwe samenwerking met de uitvaartverzorger van groot belang. Spreek de dienst van te voren met hem door. Met name de momenten waarop hij een taak heeft (dalen van de kist bijv.) zijn belangrijk. Over de rollen van predikant en uitvaartverzorger moet helderheid heersen. Voor de invulling van de dienst is alleen de predikant verantwoordelijk. Hij gaat voor en niet de uitvaartondernemer. Ook met andere medewerkers, zoals bazuinkoor of dragergroepen, moeten goede afspraken over de verloop en de werkzaamheden gemaakt worden.

Ouderling

In vele gemeenten is het gebruikelijk om naast de predikant ook een ouderling of medewerker van dienst een rol op een begrafenis te geven, die de mensen welkom heet en eventueel ook een lezing verzorgt. Dat is met name dan aan te bevelen als de begrafenis niet vanuit de kerkzaal wordt gehouden. Het laat zien dat de begrafenis in opdracht van de gemeente

gebeurt, dat wij samen begraven en dat de predikant zijn werk niet doet als een of andere spreker, maar als voorganger van een gemeente, die elke zondag de opgestane Heer belijdt.

Muziek

Als er een orgel of een ander instrument is, is dat ideaal. Het zingt altijd beter. Zorg op tijd voor een organist of pianist en stem de liturgie met hem af. Als de gemeente een kerkkoor heeft, is het zeer gepast om het koor te vragen de dienst muzikaal op te luisteren. Het koor laat ook zien: wij begraven samen als gemeente. Als er optredens zijn, maak goede afspraken om de dienst niet te lang te laten worden. Live muziek heeft altijd de voorkeur boven het draaien van cd's.

Liturgie in de zaal

Maak de liturgie samen met de familie. Probeer zoveel mogelijk liederen te gebruiken, die aansluiten bij de overledene. In het verleden waren er geen andere sprekers op de begrafenissen dan de voorgangers. Dat is in vele gemeenten inmiddels veranderd. Om de dienst niet te veel uit te laten lopen, is het goed om de lijst met sprekers duidelijk te beperken. Wijs de sprekers erop, dat zij kort moeten spreken. Ook een overdaad aan muzikale bijdragen kan de dienst verstoren.

Een lange uitvaartdienst is heel inspannend voor de nabestaanden. Toespraken en herinneringen kunnen ook op andere gelegenheden een plek krijgen. Een goed EBG gebruik is, om na de begrafenis een liefdemaal te houden waarin herinneringen kunnen worden uitgewisseld.

Toespraak

“Bij de begrafenis wordt Gods Woord verkondigd” (KO 1642,1). De toespraak dient dus niet een herhaling te zijn van de levensloop. Zeer ongepast is het als de voorganger de overledene de hemel in prijst. De Bijbel staat centraal in de toespraak. De toespraak is geen grafrede, maar verkondiging.

Collecte

Sommige gemeenten houden tijdens de begrafenisdienst een collecte. Zorg er in dat geval voor dat er collectezakken zijn en dat collectanten aangewezen worden. Bij de directe nabestaanden wordt geen collecte ingezameld. Laat de collecte altijd na de dienst door twee aangewezen personen (ouderling bijv.) tellen.

Missionaire kans

Bij begrafenissen spreekt de voorganger tot mensen met een zeer uiteenlopende achtergrond. Naast kerkelijk zeer betrokken broeders en zusters, komen er ook buitenkerkelijke mensen, familie, burens, collega's. Voor sommigen zijn begrafenissen en bruiloften de enige momenten waarop zij in aanraking komen met de kerk. Hiermee moet rekening worden gehouden. De voorganger kiest daarom voor een eenvoudige taal, die ook voor buitenstaanders begrijpelijk is. De diensten zijn ook een gelegenheid om mensen, die veraf van de kerk staan iets te vertellen van onze hoop in Christus.

Liturgie op de begraafplaats

De liturgie op de begraafplaats is door de Intersynodale Liturgische commissie voor Nederland samengesteld. Hij wordt in alle gemeenten van de EBG gebruikt en is daarom een mooi voorbeeld voor onze verbondenheid. Omdat bij begrafenissen vaak ook leden van

andere gemeenten aanwezig zijn, is het extra mooi als zij de herkenbare liturgie kunnen bidden. Buiten deze liturgie zijn er geen liturgische elementen op de begraafplaats.

Aan het graf zijn toespraken niet toegestaan. Hierover is de Kerkorde absoluut helder (§ 1642.1).

De zegen

De zegen aan het eind van de dienst, bij het open graf wordt niet beschouwd als inwijding van de plaats, zoals in de katholieke kerk. Het is een zegen over de hele gemeente en wordt over het graf heen met gezicht naar de gemeente toe uitgesproken. Hier worden de woorden van de Aäronitische zegen gebruikt (Numeri 6:24–26). Liturg en gemeente antwoorden samen daarop: In Jezus naam, ja amen.

Condoleance

In de meeste gevallen zal er aansluitend aan de dienst gelegenheid zijn om de nabestaanden in de koffiekamer van de aula resp. in het gemeentecentrum van de gemeente te condoleren. Probeer in afspraak met de uitvaartondernemer zo veel mogelijk te voorkomen dat de condoleance op de begraafplaats plaats heeft. De predikant heeft tijdens het condoleren geen bijzondere rol meer, met de zegen is zijn taak klaar. Dit moment is wel een goede pastorale gelegenheid

In aansluiting op de viering op de Godsakker wordt in sommige gemeenten een liefdemaal gehouden, waar nog over de overledene gesproken kan worden en herinneringen kunnen worden opgehaald. In het rouwproces kan dit een belangrijk element zijn.

Crematie

De crematie komt in onze gemeenten steeds vaker voor. Er bestaat geen theologische reden om crematie niet toe te staan. Ook hier wordt een begrafenisdienst gehouden zoals hierboven beschreven

Vindt de viering voorafgaande aan de crematie plaats, dan kan de dienst worden afgesloten met de begrafenisliturgie, waarbij de familie rond de kist staat. De liederen in de liturgie kunnen aangepast worden. Na de zegen wordt de kist naar de verbrandingskamer gebracht.

Wordt de kerkdienst pas na de crematie gehouden, dan wordt de liturgie bij de bijzetting van de urn of bij het uitstrooien van de as gehouden.

De twee delen van de dienst mogen tijdelijk niet ver uit elkaar liggen.

Desgevraagd kan de predikant tijdens het uitstrooien van de as of het bijzetten van de urn een gebed en een zegen uitspreken.

Ook een crematie is net als een gewone begrafenis, geen rouwviering. Ook hier wordt de opgestane Heer beleden.

Begeleidend pastoraat

Begravenissen staan nooit los van een proces dat allang voor de dag zelf begint – vaak al met het ziekbed, uiterlijk met het moment van overlijden – en dat niet op de dag van begraven afgesloten is.

De Surinaamse traditie kent hiervoor bijzondere bijeenkomsten. Het is bijvoorbeeld gebruikelijk om op de avond of in de nacht voor de begrafenis een **Singi Neti** te houden. Na een week komen de nabestaanden en vrienden bij elkaar voor de **Aiti Dei**. En na zes weken voor de **Siksi wiki** als afsluiting van de eerste rouwfase. Dat zijn prachtige Hernhutter tradities, die niet in Herrnhut ontstaan zijn maar in Suriname. Het zijn tradities om in ere te houden. Deze bijeenkomsten hebben een zekere spontaniteit, iedereen is uitgenodigd om iets bij te dragen, een lied, een gebed, een verhaal of een lezing. Ook de predikant kan in deze bijeenkomsten een rol hebben. Bovendien zal hij de nabestaanden in de tijd na de begrafenis pastoraal begeleiden.

Auteur: Markus Gill

Jaar: 2018

© Evangelische Broedergemeente • Intersynodale Liturgische Commissie voor Nederland